

УДК 664.7(091)(476)

**А. Я. ЯРОТАЎ, Ф. Б. ЖЫЛКА, Н. У. ГАГІНА,
Ж. В. СЕЗАНЕНКА, К. В. МАЦЮШЭЎСКАЯ, К. А. МАКАР**

Беларусь, Мінск, БДУ

Email: yarotau@gmail.com; info@fra-mil.by; nata-gagina@yandex.by;

Jannikarol@mail.ru; katerina.vm@gmail.com;

kristina.mazurina.02@mail.ru

МЛЫНЫ ЯК ЭЛЕМЕНТ РЭАЛІЗАЦЫІ ПРАМЫСЛОВАГА ТУРЫЗМУ Ў РЭКАНСТРУКЦЫІ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ

Абапіраючыся на прынятую Нацыянальную стратэгію развіцця турызму ў Рэспубліцы Беларусь да 2035 г. і Дзяржаўную праграму “Беларусь гасцінная” развіцця турызму ў Рэспубліцы Беларусь на 2021–2025 гг., распрацоўваюцца праграмы ўстойлівага турызму, які дазваляе атрымаць усебаковае ўяўленне аб гістарычным мінулым, культуры, звычаях, умовах жыцця на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь у кантэксце сусветнай гісторыка-культурнай спадчыны.

Пераважнымі для развіцця турызму ў рэспубліцы з’яўляюцца напрамкі, якія рэалізуюцца праз падпраграму 3 “Развіццё аб’ектаў турыстычнай індустрыі”. У сувязі з гэтым усё больш актуальнай становіцца праблема захавання, рэстаўрацыі і ўзнаўлення помнікаў драўлянага дойлідства, традыцыйнага сядзібнага і селітэбнага гісторыка-культурнага асяроддзя.

Багацце і разнастайнасць гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі найбольш яскрава выяўлены ў дастаткова вялікай колькасці як гісторыка-культурных і прыродна-ландшафтных помнікаў, так і помнікаў прамысловай архітэктуры. Да іх адносяцца не толькі ўнікальныя храмы і будынкі, але і тэхнічныя збудаванні: плаціны, млыны і іншыя гідратэхнічныя збудаванні, якія могуць з’яўляцца аб’ектамі экскурсійнай дэманстрацыі і прывабнымі кропкамі росту турыстычнай індустрыі.

Для рэалізацыі і развіцця ўстойлівага турызму ў Беларусі становіцца таксама актуальнай праблема экалагічнага ўладкавання малых рэк (у Беларусі каля 20 000) і вадаёмаў. Для гэтага разам з распрацоўкай прыродаахоўных мер неабходна ажыццяўленне спецыяльных гідралагічных і гідратэхнічных мерапрыемстваў.

Аналіз замежнага і айчыннага досведу рэабілітацыі малых водных аб’ектаў паказвае, што найболей паспяховыя вынікі можна атрымаць

пры аднаўленні водных аб'ектаў да таго часу, калі тэрыторыя існавала да індустрыяльнага развіцця.

Праграмы аднаўлення павінны ўключаць у сябе як мерапрыемствы па паляпшэнні якасці вады, так і рэканструкцыю і рэнавацыю гідратэхнічных збудаванняў, размешчаных на водным аб'екце і традыцыйных для аднаўляемага перыяду. Цяпер у многіх краінах свету аднаўляюцца вадзяныя млыны і млынавыя сажалкі.

Пры ўсёй недастатковасці звестак аб гідрасілавых устаноўках на тэрыторыі, якую займае сучасная Рэспубліка Беларусь, вывучэнне гісторыі развіцця гідратэхнічных збудаванняў сведчыць аб тым, што да канца XVI ст. немалая работа ўжо была праведзена.

Максімальны росквіт будаўніцтва вадзяных млыноў прыпадае на XI–XVI стст. Пераважаюць тры тыпы млыноў: колавыя млыны з перадачай, турбінныя і наплыўныя млыны на буйных рэках.

З цягам часу эвалюцыйнае развіццё прывяло да таго, што выкарыстанне сілы плыні вады змяніла ручную і жывёльную фізічную сілу кручэння жорнаў, але і гэтыя сілы воднай стыхіі былі пацесненыя спачатку сілай ветру (ветраныя млыны), затым у перыяд рэвалюцыі машын XVIII ст. сілай пары (паравыя млыны) і далей найболей паспяхова сілай электрычнасці.

Пералом наступіў у канцы XIX ст., які прывёў да заняпаду млыноў. Універсальнасць электрычнай энергіі стварыла магчымасць пераадолення асаблівасцяў, злучаных з прыроднымі ўмовамі, якія выяўляюцца на мясцовым узроўні, пры ўмерана кантынентальным клімаце вялікай зменлівасці ў часе энергіі вады.

Пераход у прамысловым выкарыстанні млыноў на электрычны прывад прывёў да таго, што на тэрыторыі Беларусі засталіся адзінкі млыноў, у тым ліку такія аб'екты, як млын Ф. Б. Жылкі ў аг. Жодзішкі Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці, комплекс “Млын” Г. П. Конана ў в. Дворышча Лідскага раёна той жа вобласці, комплекс у этнакультурным комплексе “Наносы – Адпачынак” Мінскай вобласці і некаторыя іншыя, якія з'яўляюцца хутчэй музейнымі экспанатамі, а не вытворчымі прадпрыемствамі.

Існавалыя сотні вадзяных млыноў, закінутыя, разбураныя, ад пераважнай большасці з іх не засталася і слядоў, толькі рэшткі плацін ці млынавых сажалак, што дазволіла пры даследаванні і апісанні больш за 170 млыноў, выяўленых падчас экспедыцый Ф. Б. Жылкі і іншых чальцоў ГА “Беларускае географічнае таварыства” на тэрыторыі Беларусі, падзяліць іх на тыпы па стане і захаванасці, канструкцыйных асаблівасцях і картаграфавачь іх знаходжанне.

На падставе экспедыцыйнага збору даных, на картаграфічнай вэб-платформе і спажывецкім дадатку Google Maps была створана карта, якая атрымала назву “Млынарства ў Беларусі” (малюнак).

Малюнак – Карта “Млынарства ў Беларусі”

З пункту гледжання архітэктуры сучасных селітэбных ландшафтаў як элемента культурнага ландшафту Беларусі вадзяныя млыны могуць быць вызначальным фактарам нараўне з касцёламі і цэрквамі, які падкрэслівае прыгажосць гістарычнага ландшафту і магчымасць зліцця элемента культурнага селітэбнага ландшафту з прыгажосцю прыродных ландшафтаў.

Цяпер ёсць некалькі працуючых у гаспадарчых мэтах драўляных і кампазітных каменна-цагляна-драўляных вадзяных млыноў у Беларусі (у адрозненне ад ЗША, Галандыі, Германіі, Непала, Вялікабрытаніі, Афганістана, Індыі, Японіі і інш.). У прыватнасці, працуе адзіны млын, у якім цалкам адноўлены працэс памолу збожжа на муку спосабам практычна векавой даўнасці, таксама тут выпрацоўваюць крупы. Турбіна

падобная па форме да турбіны Геншэля-Жонваля, млын мае памеры $9 \times 13,7$ м, трохпавярховы са зручнай пляцоўкай, будынак кампазітны – камень, цэгла і дрэва (сцены і кроквы), якое захавалася з 1781 г., у 1997 г. млын быў адраджаны. З 25 верасня 2017 г. на млыне адкрыты два музеі: этнаграфічны і “Збожжа і хлеба”. Млын мае афіцыйны навуковы пашпарт і ўліковую карту на помнік гісторыка-культурнай спадчыны “Вадзяны млын” 1871 г. пабудовы (Гродзенская вобласць, Смаргонскі раён, аграгарадок Жодзішкі).

Даследаванні паказалі, што і сёння млыны могуць быць і павінны стаць аб’ектамі шырокага працэсу рэканструкцыі і рэнавацыі, паколькі здольныя выконваць многія функцыі рэкрэацыі і турызму і ўласна прамысловыя функцыі, для якіх прызначаны.

Яшчэ адзін прыклад рэканструкцыі як часткі гісторыка-культурнага ландшафту, але не самога вадзянога млына як аб’екта – комплекс “Вольны Мельнік” Г. П. Конана ў в. Дворышча Лідскага раёна Гродзенскай вобласці.

У 1991 г. па праграме “Адраджэнне” пачалася рэканструкцыя будынка Аршанскага этнаграфічнага музея “Млын”. Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 14 мая 2007 г. № 578 будынку музея “Млын” прысвоены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці катэгорыі “2”, якая ўнесена ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь (г. Орша, Віцебская вобласць, вул. Замкавая).

Рэстаўрацыя, рэканструкцыя, рэнавацыя і аднаўленне сядзіб XVI–XVIII стст. на тэрыторыі Беларусі, у тым ліку з абавязковай рэканструкцыяй і гідралагічным аднаўленнем водных аб’ектаў, з’яўляецца важнейшым этапам у станаўленні і развіцці гістарычнай памяці. Аднаўленне млыноў у старажытных сядзібках будзе садзейнічаць і захаванню прыродных ландшафтаў.

Гістарычны вопыт будаўніцтва і эксплуатацыі вадзяных млыноў на малых рэках і ручаях Беларусі можа быць выкарыстаны ў наш час пры аднаўленні гістарычных сядзібна-паркавых сістэм як часткі гісторыка-культурнай прасторы краіны. Неабходна прыцягваць іх рэкрэацыйныя магчымасці як помнікаў гісторыі тэхнікі, месцаў грамадскага харчавання, ландшафтна-фарміруючых элементаў, месцаў купання, рыбалоўства і іншага прызначэння.

Млынавыя сажалкі і іх каскады выконваюць найважнейшую ролю ў павелічэнні воднасці малых рэк, рэгуляванні сцёку, паляпшэнні гідрагеалагічнага рэжыму ў пойме, паляпшэнні агульнай экалагічнай сітуацыі не толькі з пункту гледжання прыроднага ландшафту, але і пры стварэнні турысцка-рэкрэацыйных зон вакол Мінска, Бабруйска, Магілёва.

Млыны могуць стаць ключавым элементам для стварэння гістарычна і культурна абумоўленых кропак росту ўстойлівага турызму і прадпрымальніцтва, размешчаных на такіх тэрыторыях, як Чырвонабярэжскі палац-сядзіба Козел-Паклеўскіх, Жыліцкая сядзіба Булгакаў “Добасна”, Залескі палац Агінскага, Прылуцкі палац Гутэн-Чапскіх, палац Святаполк-Чацвярцінскіх у Жалудку, парк Жылібера ў Гродне, музей “Лошыцкая сядзіба” ў г. Мінску.

Адноўлены млынавы комплекс можа стаць шматвектарным цэнтрам рэкрэацыі і сучаснага рамесніцтва, што дазваляе яму стаць кропкай росту, дапаможа стварыць неабходную турыстычную інфраструктуру, значна павысіць турыстычную прывабнасць Беларусі, надасць турызму ў раёнах падзейны і пазнавальны характар і камерцыялізуе рамесніцкую і краязнаўчую дзейнасць.